

DİN SOSYOLOJİSİ

Neçdet Subaşı

2.
BASKI

dem

DİN SOSYOLOJİSİ

© Eserin Her Türlü Basım Hakkı Anlaşmalı Olarak
Ensar Neşriyat'a Aittir.

ISBN :
Sertifika No:

Kitabın Adı
Din Sosyolojisi

Yazarı
Dr. Necdet Subaşı

Yayına Hazırlayan
Ahmet Yasin Okudan

Kapak & Sayfa Tasarımı
Nuray Yüksel

Baskı-Cilt
Pasifik Ofset
0212 412 17 00

Dem Yayınları Ensar Neşriyat Tic. A. Ş. Organizasyonudur.

1. Basım
Kasım, 2014

İletişim
Oruç Reis Mah. Giyimkent Sitesi 12.Sok. No:40-42
Esenler / İSTANBUL
www.ensarnesriyat.com.tr e-mail: ensar@ensarnesriyat.com.tr

DİN SOSYOLOJİSİ

Dr. Necdet SUBAŞI

Dr. Necdet SUBAŞI

(Artvin, 1961), Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi'nde ilahiyat eğitimi aldı. Doktorası Din Sosyolojisi alanındadır (1995). Akademik çalışmalarını Yüzüncü Yıl, Muğla ve Gazi Üniversitesi'nde sürdürdü. Diyanet İşleri Başkanlığı'nda Strateji ve Geliştirme Başkanındır. *Türk Aydınının Din Anlayışı* (Yapı Kredi, 1995), *Kutsanmış Görüntüler* (Nehir, 1999), *Öteki Türkiye'de Din ve Modernleşme* (Vadi, 2003), *Gündelik Hayat ve Dinsellik* (İz, 2004), *Euro İslam -Fransa'da Türk Göçmenler: Din, Kimlik ve Entegrasyon Sorunları-* (DİB, 2005), *Referans Grupları -Avrupa'da Türkler Dinsel Organizasyonları, Söylem ve Tasavvurları-* (DİB, Yasin Aktay'la birlikte, 2006), *Ara Dönem Din Politikaları* (Küre, 2005), *Sınırları Yoklamak* (Ötüken, 2007), *Alevi Modernleşmesi* (Timaş, 3.b., 2010) ve *Alevi Çalıştayları Nihai Raporu* (Devlet Bakanlığı, 2010) yazarın başlıca çalışmaları arasında yer almaktadır. Subaşı, evli ve dört çocuk babasıdır.

ÖNSÖZ

Dinin toplumsal yapı içindeki yeri sosyal bilimciler arasında her zaman akademik bir ilgi ve merak konusu olmuştur. Din Sosyolojisi bu bağlamda ortaya çıkan temel problemler üzerinde yoğunlaşan yeni bir disiplin olarak henüz yeterince tanınmamakta ve hakkıyla bilinmemektedir.

Dinin toplumsal yapının tasarım, tanzim ve içeriklendirilmesinden başlayarak onun işleyiş, sembol ve göstergelerine kadar uzanabilen etkileri günümüzde özellikle modernleşme süreçlerinde derinlemesine sorgulanmakta; yer yer yüklendiği birbirinden farklı rollerle de irtibatı kesilmeye çalışılmaktadır. Laiklik ve sekülerlik tartışmalarında öne çıkan problemler genellikle dinin geleneksel statü ve rollerinin gözden geçirilmesine yöneliktir.

Bu çalışma Din Sosyolojisi alanında farklı bir okuma ve değerlendirme yapma arzusunda olanlar için mütevazı bir giriş denemesi olarak görülmelidir. Türkiye’de bu alanda oluşmuş hatırı sayılır bir literatürden söz etmek mümkündür. Bu çalışma, söz konusu girişimlere sadece bir katkı olma iddiasını taşımaktadır.

Bu tür kitaplar, alanın sınırları, içeriği ve yönelimleri hakkında bilgi verici niteliklere sahip olsa da bu girişimin tek başına yeterli olabileceğini söylemek güçtür. Örneğin Türkiye gibi dinî hayatın bireyin kişisel dünyasıyla sınırlı olmaksızın daha geniş bir çerçevede var olduğu ve etki yarattığı toplumlarda Din Sosyolojisinin yeri ve önemi

daha da önem kazanmaktadır. Dinin geleneksel ve modern bağlamlardaki toplumsal niteliği hakkında çeşitlenmiş bilgi dağarcığının her şeyden önce disipline edilmesi gerekir. Toplumsal düzeyde dinin değer ve itibarını sıradışı ilgilerle ya da fantastik yorumlamalarla ele almak yerine mevcut durumu geçmişten bugüne değişen bütün boyutlarıyla birlikte ele almak daha uygun olacaktır. Kuşkusuz oldukça büyük bir emek isteyen bu ilginin sürdürülmesi için her şeyden önce sosyolojik bir bakış açısına, bu bakış açısını temellendirebilecek ölçüde teorik müktesebata hâkim olmak gerekecektir.

Dinin toplumsal formasyonu tek taraflı işleyen bir süreçle açıklanamaz. Burada karşılıklılık oldukça belirleyicidir. Din Sosyolojisi alanında öğrenme çabasıyla gayret gösterenlerin öncelikle hem dine hem de sosyolojiye aynı derecede dikkat kesilen bir yoğunluk ve hevesle yaklaşmaları gerekir. Bu da her şeyden önce disiplinlerarasılığa açık olmayı, nesnel olmakta ısrarcı olmayı ve bilginin farklı metodolojilerle şekillenen biçimlerine eleştirel düzeyde olmak şartıyla yönelmeyi zorunlu kılmaktadır.

Din Sosyoloğunun sadece kendi sahası içinde kalan metinlerle sınırlı kalmaksızın ilgili sahanın dayandığı dinî ve kültürel envanteri de kültürel ve entelektüel zemini de aynı derinlikte okumayı göze alması gerekir. Bunun için de zihniyet yapılarından başlayarak verili alan hakkındaki literatürü özenle takip etmesi ve mevcut tezleri tartışarak ilerlemesi gerekecektir.

Bu çalışma, bizim hane halkı için hayırlı sayılan bir mecrada sevgili kızım Sevingül Elif dünya evine girerken yazılmaya devam ediyordu. Ona ve aramıza katılan biricik eşine ömür boyu mutluluklar dilerim. Hayatın olağan işleri arasında boş vakitler kollanarak ortaya çıkan bu çalışma sahaya onca aradan sonra yeni bir giriş yapan benim için de bir sürpriz olarak görülebilir.

Her kitabın olduğu gibi bu kitabın da telafisi imkânsız sıkıntıları, eza ve cefası olmuştur. Eğer bütün bunlardan geriye bir sitem kaldıysa karşılımaya hazırım. Sevgili yol arkadaşım Ayla, cancağızlarım Sevin-

Din Sosyolojisi

göl Elif, Meryem Esra ve Ali Burak haklarını helal etsinler. Metinleri son okumalarında çok sevdiğim eski ve yeni öğrencilerimin bitmek bilmeyen desteklerini görmek bana emsalsiz mutluluklar yaşatmıştır. Onları, verdiğim ezaya kendilerini ortak etmeksizin her daim sevgiyle anmak ve hiç unutmamak isterim.

Ankara Eylül 2014

Dr. Necdet Subaşı

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	5
İÇİNDEKİLER	9
KISALTMALAR	14

I. BÖLÜM DİN VE TOPLUM İLİŞKİLERİ

1.1. Din Kavramı.....	16
1.2. Din ve Sosyal Gerçeklik	28
1.3. Türkiye’de Din Gerçeği.....	35

II. BÖLÜM DİN SOSYOLOJİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

2.1. Toplum Bilimleri ve Sosyoloji	39
2.2. Kurucu Din Sosyologları.....	46
2.2.1. Ludwig Feuerbach ve Karl Marx	46
2.2.2. Auguste Comte	48
2.2.3. Émile Durkheim.....	51
2.2.4. Max Weber	55
2.3. Çağdaş Gelişmeler	56
2.3.1. İslam Dünyasında Din Sosyolojisi	58

III. BÖLÜM

DİN SOSYOLOJİSİNİN TEMEL KONULARI, AMAÇ VE YÖNTEMLERİ

3.1. Temel İlgi Alanları.....	64
3.2. Amaçlar.....	69
3.3. Yöntem ve Teknikler.....	74
3.3.1. Metodolojik Bir Tartışma: Dindarlık Araştırmaları.....	83

IV. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE DİN SOSYOLOJİSİ ÇALIŞMALARI

4.1. Kök Arayışları.....	89
4.2. Din Sosyolojisi Araştırmaları.....	91
4.3. Açıklamak ve Anlamak.....	96

V. BÖLÜM

ÖRGÜTLÜ YAPILAR VE DİNİ LİDERLİK KATEGORİLERİ

5.1. Âlim ve Ulema.....	105
5.2. Dinî Gruplar.....	112
5.3. İmam, Cemaat, Ümmet ve Millet	117
5.4. Mezhep, Tarikat ve Meşrep	125
5.5. Ekoller, Mekânlar ve Dinî Kadrolar	129
5.5.1. Tasavvuf, Kelam, Fıkıh	129
5.5.2. Cami / Mescit.....	134
5.5.3. Tekke, Zaviye, Dergâh ve Cemevi.....	135
5.6. Kilise, Katedral ve Sinagog	137
5.7. Yeni Dinî Hareketler	141

VI. BÖLÜM

TOPLUMSAL YAPI, DEĞİŞME VE TABAKALAŞMA BAĞLAMINDA DİN

6.1. Toplumsal Yapı	145
6.2. Toplumsal Tabakalaşma	156
6.3. Toplumsal Değişme	172
6.3.1. Zamanın Ruhu ve Dinsellik	182
6.3.2. Birey, Toplum ve Otorite: Dinin ve Geleneğin Etkisi.....	187

VII. BÖLÜM

DİN VE TOPLUMSAL KURUMLAR

7.1. Aile	196
7.2. Eğitim.....	201
7.3. Kültür.....	203
7.4. Hukuk.....	206
7.5. Ekonomi	208
7.6. Siyaset	211
7.7. Ahlak.....	214

VIII. BÖLÜM

MODERNLEŞME VE DİN

8.1. İslam ve Modernleşme	217
8.2. Türk Modernleşmesi.....	224
8.3. Laiklik ve Sekülerleşme	230
8.3.1. İç Etkileşimler	232
8.3.2. Dış Etkileşimler	239

IX. BÖLÜM KUTSAL TARİHİN DİNİ SOSYOLOJİSİ

9.1. Kutsal ve Dindışı.....	243
9.2. Kutsal ve Tarih.....	243
9.3. Din Sosyolojisi-Dinî Sosyoloji Ayrımı	255

X. BÖLÜM DİN VE DEVLET İLİŞKİLERİ

10.1. Yapısal Süreklilik.....	265
10.2. Paradoksal Değişim: Kargaşa ve Denge	268
10.3. Gerilim Noktaları	277
10.4. Diyanet İşleri Başkanlığı	279

XI. BÖLÜM GÜNDELİK HAYATTA DİN VE DİNSELLİK

11.1. Tanımlamalar ve Yeni Dindarlık Formları.....	289
11.2. Tipolojiler.....	294
11.3. Geleneksel Dindarlık	297
11.4. Cumhuriyet ve Dindarlık.....	300
11.5. Gündelik Hayatın Dönüşümü.....	306
11.6. Yeni Tipolojiler	308

XII. BÖLÜM REFORMASYON VE DİN

12.1. Reformasyon Düşüncesi	313
12.2. Tecdîd, İhya ve Islah	315
12.3. <i>Uyanış</i> ve Yeni Arayışlar	321
12.3.1. Modern Türkiye’de Din	330
12.4. Dinde Reform: Niyetin İmkânları	333

XIII. BÖLÜM

STATÜ, KARIZMA VE DİNSEL İTİBARIN GÖSTERGELERİ

13.1. İtibar Farklılaşmaları	339
13.2. Karizma, İtibar ve Dinsellik.....	343
13.3. Şark Modernleşmesi: Din, Gelenek ve İktidar	350
13.4. Devamlılık ve Derin Dindarlık: Göstergeler	355
13.5. Şeyh: Dinsel İtibarın Klişeleşmesi.....	359
13.5.1. Şeyhin Modern Vizyonu: Eleştiri ve Sadakat	365
13.6. Seyyit: İmtiyazlı Dinî Soyluluk	369
13.7. Molla: Manevi Bilgi ve İktidar	373

XIV. BÖLÜM

GELENEK VE MODERNLİK ARASINDA ALEVİLİK

14.1. Aleviler: Yeni Varoluşsal Temalar	381
14.2. Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Geçiş	383
14.3. Hafıza Tazeleme ve Talepler Kataloğu.....	385
14.4. Yeni Arayışlar ve Toplumsal Talepler	387
14.4.1. Dedelik ve Liderliğin Yeni Formları	390
14.4.2. Yeni Aktörler Kuşağı: Alevi Yazarlar.....	395

XV. BÖLÜM

KÜRESELLEŞME VE İSLAM DÜNYASI

15.1. Küreselleşme Kuramı	401
15.2. İslam Dünyası Kavramı	407
15.2.1. İslami Hareket ve Siyasal İslamcılık.....	411
15.3. Siyasi ve Kültürel Kargaşa	413
15.4. Medeniyetler İçi Çatışma	415
KAYNAKÇA	421

"Bu tür kitaplar, alanın sınırları, içeriği ve yönelimleri hakkında bilgi verici niteliklere sahip olsa da bu girişimin tek başına yeterli olabileceğini söylemek güçtür. Örneğin Türkiye gibi dinî hayatın bireyin kişisel dünyasıyla sınırlı olmaksızın daha geniş bir çerçevede var olduğu ve etki yarattığı toplumlarda din sosyolojisinin yeri ve önemi daha da önem kazanmaktadır. Dinin geleneksel ve modern bağlamlardaki toplumsal niteliği hakkında çeşitlenmiş bilgi dağarcığının her şeyden önce disipline edilmesi gerekir. Toplumsal düzeyde dinin değer ve itibarını sıradışı ilgililerle ya da fantastik yorumlamalarla ele almak yerine mevcut durumu geçmişten bugüne değişen bütün boyutlarıyla birlikte ele almak daha uygun olacaktır. Kuşkusuz oldukça büyük bir emek isteyen bu ilginin sürdürülmesi için öncelikli olarak sosyolojik bir bakış açısına, bu bakış açısını temellendirebilecek ölçüde teorik müktesebata hâkim olmak gerekecektir."